

کتاب‌شناسی توصیفی ادیان

دفتر دوم: یهودیت

محسن شرفایی

(گروه ادیان و مذاهب اسلامی)

ایزائلو، رمضانعلی، ۱۳۵۸ -

کتابشناسی توصیفی ادیان / رمضانعلی ایزائلو، محمدحسین محمدپور - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۱.

ISBN scf 978-964-971-598-8 (شابک دوره)

ISBN 978-964-971-837-8 (شابک ج۲)

ج۲
فیبا

مترجات: دفتر اول مسیحیت - دفتر دوم یهودیت

نویسنده دفتر دوم: محسن شرفایی است.

۱. ادیان - کتابشناسی. الف. محمدپور، محمدحسین، ۱۳۶۱. ب. اکبری چناری، علی، ۱۳۶۳.

ج. شرفایی، محسن. د. بنیاد پژوهشهای اسلامی. ه. عنوان.

۱۳۹۱ ک ۲ ۹ الف / ۷۸۳۳٪

۰۱۶ / ۲۹۱
۳۰۵۷۲۰۰

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بنیاد پژوهشهای اسلامی
مشهد

کتابشناسی توصیفی ادیان

دفتر دوم: یهودیت

محسن شرفایی

(گروه ادیان و مذاهب اسلامی)

ویراستار: مجتبی مجرد

چاپ اول ۱۳۹۳ / ۱۰۰۰ نسخه وزیری / قیمت ۹۷۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات استان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۳۳۰۸۰۳

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۳۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۲۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۵.....	مقدمه
۱۱.....	فصل ۱: کلیات و تاریخ
۶۰.....	فصل ۲: متون دینی یهود
۸۵.....	۱.۲. نقد متون دینی یهود
۹۰.....	فصل ۳: شخصیت‌های عهد عتیق
۱۰۷.....	فصل ۴: فلسفه و اصول عقاید
۱۱۷.....	۱.۴. فرجام‌شناسی
۱۲۱.....	۲.۴. نقد اصول عقاید یهودیت
۱۲۵.....	فصل ۵: عرفان یهودی
۱۳۰.....	فصل ۶: شریعت یهود
۱۵۲.....	فصل ۷: یهودیت و زن
۱۵۹.....	فصل ۸: یهودیت و سیاست
۱۷۶.....	فصل ۹: یهودیت و اقتصاد
۱۷۹.....	فصل ۱۰: یهودیت و اسلام
۱۷۹.....	۱.۱۰. کتاب مقدس و قرآن
۱۹۰.....	۲.۱۰. سیمای یهود در قرآن
۱۹۷.....	۳.۱۰. پیامبر ﷺ و یهود
۲۰۹.....	فصل ۱۱: یهودیت و ایران
۲۳۱.....	نمایه نویسندگان
۲۳۶.....	نمایه کتاب‌ها

مقدمه

یهودیت نیای ادیان ابراهیمی مسیحیت و اسلام است. بی گمان این سه سنت از مضامین مشترک دینی فراوانی برخوردارند که به طور خاص می توان به برخی درون مایه های مشترک **قرآن و کتاب مقدس (عهد عتیق)** درباره آفرینش و داستان پیامبران بزرگ از آدم علیه السلام تا موسی علیه السلام و حتی آموزه های دینی اشاره کرد. تاریخ دین یهود با توجه به ویژگی های فکری و اخلاقی قوم بنی اسرائیل، از زمان پیدایش تا کنون بیانگر وقایع تلخ و عبرت انگیز فراوانی است. **قرآن کریم** شمه ای از ویژگی های این قوم را بیان کرده که علت آن ستیزه جویی ها و کارشکنی های یهودیان در برابر حضرت محمد صلی الله علیه و آله - علی رغم مدارای پیامبر صلی الله علیه و آله، بوده است. سیره معصومان علیهم السلام به ویژه امام رضا علیه السلام، در گفتگو و بحث عالمانه و نقادانه با سران ادیان نشان دهنده روحیه مسالمت جوی اسلام در کنار گفتگوی علمی است؛ تا جایی که ایشان در مناظره با یکی از سران یهودی بیش از هر چیز به مطالب خود **تورات** استناد می جستند.

کتاب شناسی توصیفی یهودیت، دفتر دوم از کتاب شناسی توصیفی ادیان و بخشی از طرح کلان مآخذ شناسی توصیفی ادیان است که پیش از این بخش هایی از آن به دست همکارانم تألیف و منتشر شده است. از آنجایی که تاکنون درباره کتاب شناسی توصیفی دین یهود کاری تخصصی و جامع انجام نشده و از طرفی وجود چنین اثری برای پژوهش گران ادیان و دانشجویان - به منظور آشنایی با آثار نوشته شده و پرهیز از پژوهش های تکراری - ضروری به نظر می رسید، با راهنمایی و مشاوره استادان حوزه مطالعات ادیان به این امر مهم پرداختیم. کتاب حاضر به معرفی و توصیف ۲۶۳ اثر مکتوب فارسی درباره تاریخ و فرهنگ یهود و

ارتباط آن‌ها با ملل و ادیان دیگر می‌پردازد. کتاب‌های معرفی شده آثاری پژوهشی با صبغه تألیفی و ترجمه‌ای است و از توصیف آثار چاپ سنگی، داستانی، رمان و کتاب‌های درسی و آموزشی در این زمینه خودداری شده است.

به منظور شناسایی این آثار دو اقدام مهم انجام شده است: نخست مراکزی مانند کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس شورای اسلامی و کتابخانه دایرةالمعارف بزرگ اسلامی به عنوان غنی‌ترین کتابخانه‌ها از لحاظ تعداد منابع، و کتابخانه‌های دانشگاهی مانند کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، دانشگاه تهران، واحد علوم و تحقیقات تهران، مذاهب اسلامی و ادیان و مذاهب قم - دارای رشته‌های تخصصی در حوزه ادیان می‌باشند - مورد بررسی قرار گرفت. در گام بعدی دو اثر مهم را که دربردارنده فهرست آثار چاپی فارسی است - یکی از آغاز تا سال ۱۳۴۶^۱ و دیگری از آغاز تا سال ۱۳۷۰^۲ و از ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۳^۳ - را از نظر گذراندیم. در این کتاب‌شناسی توصیفی، آثار چاپی موجود در این کتابخانه‌ها را تا ابتدای سال ۱۳۹۲ معرفی کرده‌ایم و مبنای بر استفاده مستقیم و رؤیت آن‌ها گذاشته‌ایم. بدیهی است که با وجود تلاش فراوان برای معرفی کتاب‌های بیشتر، به دلیل مشکلاتی از جمله دسترسی نداشتن به برخی آثار و مراکز، نبود برخی کتاب‌ها و به ویژه قابل استفاده نبودن برخی کتاب‌های کتابخانه ملی با وجود فهرست‌نویسی شدن آن‌ها در پایگاه مربوطه، امکان معرفی برخی آثار فراهم نشد.

در معرفی آثار ابتدا مشخصات کتاب‌شناختی هر اثر به طور کامل می‌آید. سپس به ترتیب

۱. مشار، خانبابا، *فهرست کتاب‌های چاپی فارسی از آغاز تا آخر سال ۱۳۴۵*، ج ۱-۲، زیر نظر احسان یارشاطر،

تهران: بنگاه نشر و ترجمه کتاب، ۱۳۵۲.

۲. باشتنی، موسی‌الرضا و دیگران، *فهرست کتاب‌های فارسی شده چاپی از آغاز تا سال ۱۳۷۰*، ج ۱-۴، زیر

نظر محسن ناجی نصرآبادی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱.

۳. ناصری، فرشته و دیگران، *فهرست کتاب‌های فارسی شده چاپی ۱۳۷۱-۱۳۸۳*، ج ۱-۷، زیر نظر محسن ناجی

نصرآبادی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۲.

موضوع کتاب، هدف نویسنده، روش و منابع پژوهش و شرحی اجمالی از ساختار کتاب آورده شده است. همچنین اگر کتابی دارای فهرست مطالب باشد، برای آشنایی اجمالی خواننده با محتوای کتاب مهم‌ترین عناوین فهرست‌ها ذکر می‌گردد. کتاب‌ها ذیل فصل‌های مربوط به آن‌ها، به صورت جداگانه و به ترتیب حروف الفبا - براساس نام خانوادگی و نام مؤلف - آورده شده است و کتاب‌هایی که مؤلف آن‌ها ناشناس بوده‌اند، براساس ترتیب الفبایی عنوان کتاب در هر فصل گنجانده شده است. با توجه به اینکه **کتاب‌شناسی توصیفی یهود** به نوعی در برخی موارد با **کتاب‌شناسی توصیفی مسیحیت** هم‌پوشانی داشت، از این رو و برای پرهیز از تکرار کتاب‌هایی را که در **کتاب‌شناسی توصیفی مسیحیت** توصیف شده‌اند، نیاورده و در برخی موارد که شامل کتاب‌های مربوط به کلیات و تاریخ یهود می‌شوند، از ارجاع متقابل استفاده کرده‌ایم.

برای استفاده آسان‌تر پژوهشگران، کتاب حاضر را بر اساس محتوای کتاب‌ها در یازده فصل اصلی موضوع‌بندی کرده‌ایم که برخی فصل‌ها نیز زیر فصل‌هایی دارند. فصل اول کتاب شامل همه آثار است که درباره تاریخ قوم بنی‌اسرائیل و دین یهود، فرقه‌های یهودی و جغرافیای سرزمین مقدس به نگارش درآمده‌اند. منظور از کلیات، کتاب‌هایی است که علاوه بر تاریخ، جنبه‌های دیگر دین یهود از جمله متون دینی، عقاید، آداب و رسوم دینی و فرهنگی و غیره را مدنظر قرار داده‌اند، از این رو، این آثار را در فصل نخست جای دادیم. آثاری را که دربردارنده معرفی یا بررسی متون دینی یهود بوده‌اند در فصل دوم آورده‌ایم. از آنجایی که همواره نقدهایی درباره متون دینی، چه از سوی محققان یهودی و غربی و چه از سوی مسلمانان مطرح گردیده، این آثار را به صورت زیر فصل با عنوان نقد متون دینی، به منظور جلوگیری از گسست مطالب، در همین فصل آورده‌ایم. فصل سوم دربردارنده کتاب‌هایی است که برخی شخصیت‌های مهم عهدعتیق را مدنظر قرار داده‌اند، افرادی که از منظر دین یهود پدران دینی (همانند اسحاق و یعقوب و یوسف)، پادشاه (همانند سلیمان و داود) و یا نبی (همانند موسی علیه السلام، اشعیا، ارمیا و دانیال) به شمار می‌آیند.

تذکر این نکته لازم است که این فصل دربرگیرنده آثار است که زندگی و رسالت این

اشخاص را هم از منظر قرآن و هم عهد عتیق بررسی می‌کنند. تلقی قرآن کریم درباره این بزرگان با عهدعتیق تفاوت فراوانی دارد، اما از آنجایی که نگاه کلی یهودیت به این بزرگان مد نظر بود، برای هم‌خوانی با طرح یهودیت عنوان «شخصیت» را که اصطلاحی عام و دربرگیرنده همه مفاهیم فوق است، برگزیدیم. ناگفته پیداست که از منظر قرآن کریم و روایات اسلامی آثار فراوانی درباره این شخصیت‌ها نوشته شده، اما از آنجایی که بیشتر این آثار فاقد جنبه پژوهشی است و صرفاً به نقل داستان اکتفا کرده و یا مخصوص رده‌های سنی کودک و نوجوان است، از معرفی و توصیف آن‌ها صرف نظر کردیم. معرفی آثاری که فلسفه و الهیات نظری یهود را در برمی‌گیرند، فصل چهارم این اثر را تشکیل می‌دهد. همچنین به دلیل اهمیت مباحثی مانند فرجام‌شناسی در این دین، آن را نیز در ذیل همین فصل آوردیم. از آنجا که همواره باورهای یهودیان از جانب دیگران به ویژه مسلمانان نقد شده، این مبحث را به دلیل ارتباط کلی با فصل مزبور، در همین‌جا به عنوان زیر فصلی جداگانه گنجاندیم.

فصل پنجم به معرفی آثاری می‌پردازد که درباره عرفان یهودی نوشته شده است. معرفی آثاری که الهیات عملی یهود شامل آداب نیایش، آداب و رسوم خانواده یهودی، اعیاد و مراسم دینی یهود را دربردارند، محتوای فصل ششم را تشکیل می‌دهد. گرچه بحث درباره نگاه یهودیت به زن می‌توانست جزو فصل مربوط به شریعت و الهیات عملی مطرح شود، اما به دلیل اینکه هر دین نگاه ویژه‌ای به زن دارد، بر آن شدیم تا این آثار را در فصلی مستقل یعنی فصل هفتم جای دهیم. معرفی آثار مربوط به رویکرد سیاسی یهود در فصل هشتم آورده شده و آثار مربوط به وضعیت یهود در روزگار معاصر نیز در همین فصل آمده است. با اینکه صهیونیسم به عنوان اصلی‌ترین جریان سیاسی یهود در دنیای مدرن مطرح است، اما به دلیل انجام کتاب‌شناسی‌ای با عنوان «کتاب‌شناسی اسرائیل»^۱ از آوردن آثار مربوط در این زمینه

۱. عبدسلطانی بابایی. آرزو و آرش جیحون. کتاب‌شناسی اسرائیل. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات

صرف نظر کردیم. همچنین معرفی آثار مربوط به واقعه هولوکاست را، به دلیل نگارش آثار فراوان در این زمینه و همچنین به علت وابستگی با بحث صهیونیسم، به پژوهشی مستقل در آینده وا می‌گذاریم. گرچه برخی آثاری که در این بخش معرفی شده‌اند، به طور مختصر بخشی را به صهیونیسم اختصاص داده‌اند، اما گنجاندن آن‌ها در این فصل به این دلیل بوده است که مؤلفان آن آثار صهیونیسم را استمرار سیاست یهود در نظر گرفته‌اند، نه فقط یک جریان مستقل. فصل نهم دربردارنده آثاری است که اصلی‌ترین فعالیت‌های اقتصادی یهود را مدنظر قرار داده است.

فصل دهم که گسترده‌ترین فصل کتاب است به سه بخش اصلی تقسیم شده و دربردارنده کتاب‌هایی است که به ترتیب مباحث تطبیقی عهد عتیق و قرآن، سیمای یهود در قرآن و رابطه حضرت محمد ﷺ با یهودیان و مهم‌ترین اقدامات آن حضرت در برابر کارشکنی‌های آن‌ها را دربر می‌گیرد. یازدهمین فصل کتاب، آثار مربوط به یهودیان ایران و وضعیت دین یهود در ایران را دربر می‌گیرد. از جمله آثار مطرح شده در این فصل می‌توان به کتاب‌های مربوط به تاریخ یهود ایران از ابتدا تا دوران معاصر، تاریخ ادبیات یهود و آثار منظوم و منثور فارسی با مضامین دینی یهود و روابط ایرانیان و یهودیان در ادوار مختلف اشاره کرد.

شایان ذکر است که برای تدوین این اثر، تنها به رده‌بندی کنگره اکتفا نشده است، بلکه محتوای اصلی کتاب‌ها و مشورت با صاحب‌نظران ادیان به ویژه در زمینه یهودیت را مبنای کار قرار داده‌ایم. از طرفی سعی شده تا در فصل‌بندی کتاب، سیر منطقی مباحث، همانند یک اثر پژوهشی حفظ شود.

شناخت قوت‌ها و خلأهای پژوهشی درباره دین و فرهنگ یهود، یکی از مهم‌ترین اهداف کتاب‌شناسی ادیان بوده است. چنان‌که با نگاهی گذرا به فصل‌های کتاب می‌توان به روشنی قوت‌ها و خلأها را دریافت. از طرفی این اثر محققان و دانشجویان را برای پژوهشی نو و غیرتکراری رهنمون خواهد شد. با توجه به اینکه اشاره به پیشینه تحقیق همواره از نکات مورد توجه پژوهشگران است، از این رو کتاب‌شناسی یهودیت کمک شایانی در این زمینه به

پژوهشگران خواهد کرد. می‌توان گفت به جز فصل‌های مربوط به تاریخ یهود - که البته تاریخچهٔ فرقه‌های یهودیت به کلی در آثار مستقل مغفول مانده - یهودیت و اسلام، یهودیت و ایران و شریعت یهود که تا حدی مورد توجه قرار گرفته‌اند، دیگر موضوعات با توجه به ابعاد مختلف آن‌ها می‌توانند موضوع تحقیق‌های فراوانی باشند؛ با وجود این، دیده می‌شود که این فصل‌ها کتاب‌های اندکی را به خود اختصاص داده‌اند. برای نمونه موضوعات مربوط به نقد متون دینی یهود، شخصیت‌های عهد عتیق، فلسفه، عرفان و اصول عقاید یهود تقریباً تعداد کتاب‌های اندکی را به خود اختصاص داده‌اند؛ در حالی که این عنوان‌ها و مسائل فرعی آن‌ها می‌تواند موضوع پژوهش‌های بیشتری باشد. نکتهٔ دیگر آنکه آثار نوشته شده اغلب صبغهٔ ترجمه‌ای دارند و جای خالی تألیفاتی که با رویکردهای علمی و پژوهشی از سوی محققان یهودی و غیریهودی نوشته شده باشد، به طور کامل احساس می‌شود.

در پایان شایسته است از همهٔ کسانی که در به ثمر رسیدن این اثر ما را یاری رساندند، تقدیر و تشکر نمایم. از استاد گران‌قدر جناب آقای دکتر منصور معتمدی، دانشیار و عضو هیئت علمی گروه ادیان و عرفان تطبیقی دانشگاه فردوسی به سبب راهنمایی‌های ارزشمندشان کمال تشکر و قدرانی را دارم. از مدیر گروه ادیان و مذاهب بنیاد پژوهشهای اسلامی، جناب آقای رمضانعلی ایزانلو به دلیل مساعدی و همکاری‌های فراوان در فراهم شدن مقدمات انجام این پژوهش سپاس‌گزارم و همچنین همکاران گرامی ام‌آقایان اکبری چناری و محمدپور به دلیل همفکری‌های بی‌شائبه‌شان تشکر می‌کنم. زحمات مسئولان محترم بنیاد پژوهشهای اسلامی که اسباب پژوهش و انتشار این اثر را فراهم نمودند نیز جای تقدیر و تشکر دارد. همچنین همکاری و خدمات مسئولان و کتاب‌داران محترم کتابخانه‌هایی را که ذکرشان گذشت، ارج می‌نهم.